

O prekovremenom radu, državi, kapitalizmu i otporu

Stefanović, Natalija

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:948834>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET RIJEKA
ODSJEK ZA KULTURALNE STUDIJE

NATALIJA STEFANOVIĆ

O PREKARNOM RADU, DRŽAVI, KAPITALIZMU I OTPORU

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: dr. sc. Brigita Miloš

PULA, 2015.

Sažetak

O prekarnom radu, državi, kapitalizmu i otporu

Rad se bavi problematikom kojom sa sobom povlači prekarni rad. O radikalnoj invaziji kapitalizma u sve sfere ljudskog bivanja, od društvene do privatne. O kolonizaciji osobnosti pojedinaca. Problemima do kojih takva invazija dovodi. Uloga države kao posrednika među radništvom i privatnog kapitala. Rad se bavi problemima izostanka solidarnosti među radnicima, i izostanku klasne svijesti istih. O (ne)mogućnosti otpora

Ključne riječi: država, kapitalizam, radništvo, prekarni rad, solidarnost, medijski radnici

SADRŽAJ

1.UVOD	4
2.ŠTO JE RAD, A ŠTO PREKARNI RAD	5
2.1.RAD	5
2.2.PREKARNI RAD:	5-7
2.3.PREKARNI RAD, INDIVIDUALIZACIJA, KAPITALIZAM I MERITOKRACIJA KAO UCJENA	7-10
3.ŽIVOT KAO INTERMEZZO: IMA LI NEČEGA PRIVLAČNOG U PREKARNOM RADU I KOME?(PREKARNI NOMAD)	11-14
3.1."NESRETNI" PREKARNI NOMAD	14
4. POTREBA ZA OTPOROM: DRŽAVA i GRAĐANI	15-17
4.1.PROBLEMI U STARTU: "ADVOKATI" JAVNOG INTERESA U SLUŽBI PRIVATNOG – MEDIJSKI PREKARNI RADNICI	17-20
4.2."VANJSKI NEPRIJATELJI" EUROPSKOG RADNIŠTVA	20-22
4.3.ILUZIJE O OTPORU	22-23
5. ZAKLJUČAK	24
6.LITERATURA	25

1.UVOD

U ovome radu pozabavit ću se pojmom Prekarijat, kako i zašto on u suštini označava novu društvenu i ekonomsku klasu. Problematika koju za sobom nosi nesiguran rad, o nedostatku dijaloga države i radništva, o "prisilnom" ili nomadstvu kao izboru kojim su prekarni radnici izloženi. Unutar tog konteksta, osvrnuti ću se na (ne)mogućnost organizacije i otpora prekarnih radnika, jesu li prekarni radnici doista u stanju formirati nešto što bi mogao biti poligon društvenih promjena u bilo kojem kontekstu i ima li otpor smisla.

O prekarnom se radu sve više piše, promišlja, diskutira; a prekarni rad polako postaje stvarnost velike većine zaposlenih.

Sve veća vidljivost, medijska eksponiranost ove teme, te osvrta o uvjetima rada prekarnih radnika logičan je iskaz pozicije upravo medijskih radnika, novinara koji su polako ali sigurno došli do te razine u terminima radničke stabilnosti, prava te uvjeta rada.

Možda je ovo izuzetno delikatno područje poput medija, prvenstveno privatnih ali i javnih, najbolji pokazatelj na koji način nesigurnost, nestabilnost radnog mjesta, funkcionira kao ucjena. Ucjena je dakako egzistencijalna, a logičnim slijedom rezultira dubioznim izvršavanjem radne funkcije. Novinari su "stavljani" u poziciju u kojoj funkcioniraju kao propagandna mašinerija sustava koji ih je obespravio, oduzeo im dignitet, kreativnost, radnička prava; sustava koji ih je otuđio od sebe samih.

Liberalizacijom tržišta rada, koja podrazumijeva uništavanje teško stečenih radničkih prava, srozavanje istih ispod svake razine dostojanstva čovjekaradnika, prekarni je rad poprimio velebitne razmjere odnosno masovnost, te pridonio ozbiljnoj društvenoj krizi.

U ovom radu pobliže ću se baviti raznim oblicima prekarnoga rada, problematikom ucjene koju prekarni radnici trpe, a sistem sustavno omogućava, o potrebi za otporom te iluzijama oko istog.

2.ŠTO JE RAD, A ŠTO JE PREKARNI RAD

"Spirale zmiје znatno su složenije od rovova krtičnjaka."

2.1 RAD

Rad, kako je to uočio Engels, se može definirati *"kao tvorac svake kulture i civilizacije, a povijest rada ključ cjelokupne povijesti čovječanstva"*²

2.2.PREKARNI RAD

U tržišnoj ekonomiji, k tome i globaliziranoj, uz pad cijene rada i seobom proizvodnje država je "potpomogla" ekonomiji poreznim politikama i pravnim reformama koje su osakatile srednju klasu, a radničku u potpunosti obespravile. Srednja klasa je u nestajanju, a radnička više nije i ne može biti klasa za sebe. Nepostojanjem radnih mjesta koja su sigurna ili makar dugoročnija od ugovornih, u startu je onemogućeno radničko organiziranje.

Ukidanjem rada na neodređeno, *outsourcingom*-agencijskim zapošljavanjem, honorarnim, *part-time* i *freelance* poslovima dio proletarijata se preobrazio u prekarijat. Nekada "sigurno" radno mjesto zamijenila je dugotrajna nesigurnost, nekada jasni identitet oko svojeg zvanja, poziva zamijenio je koncept cjeloživotnog obrazovanja i fleksibilnosti. Radnička klasa je tako, uz radnike prvoga i drugoga sektora dobila novu masu radništva koji ne mogu naći svoje mjesto na tržištu rada.

Prekarni rad je dakle, bilo koji oblik rada koji nije u stanju pružiti osjećaj elementarnih sigurnosti i time onemogućava razvoj potencijala pojedinca koji je prisiljen konstantno brinuti o egzistenciji.

Pojedinac, prekarni radnik je pod konstantnim pritiskom, od jednog zadatka do drugog. Razmjeri prekarnog rada su u konstantnom porastu i ulaze u sve

1 Deluze, G. 1990:4

2 Engles u ; Lowith, K. 1988:4

mnogobrojnije, donedavno zakonom zaštićene, sfera rada. Kako je riječ o ogromnom porastu nesigurnih oblika rada, koje je simptom liberalizacije tržišta istog, no i logičan slijed kapitalizma, prekarni su radnici u brojčanom porastu. Takvi radnici sačinjavaju ogromnu većinu stanovništva, ljudstva zapravo koje biva tlačeno ne više samo bazičnim nesigurnostima(kao da to nije dovoljno), već i mjerama koje im nameću i vlast i korporacije, trgovinski i ini sporazumi, novi mandatorni³ zakoni o radu⁴, mjere štednje, dodatni porezi na osnovne životne potrepeštine i slično. Liberalizacija tržišta rada je olakšala vlasnicima kapitala otpuštanje radnika, "fleksibilizirala" radno vrijeme, dovela do visoko zabrinjavajućih uvjeta rada, u kojemu su bolest radnika ili trudnoća dovoljan razlog za otkazivanje ugovora o radu. Naime, kapitalistu nije u cilju da plaća "dislociranog" radnika koji tvrtci ne donosi profit, već mu je u interesu što veća prisutnost radnika i maksimalna eksploatacija radnikova rada.

*"Kapital, mrtva prošlost, zapošljava radnu snagu, živu vitalnost i snagu sadašnjosti"*⁵

Jedan od mnogih primjera razine stresa koje nesiguran rad može sa sobom nositi je tako, radnica u kulturno-umjetničkom području. Ona obično zbog rada nema "sigurnu luku" odnosno, posao joj je takav da zahtjeva od nje konstantna putovanja. Ona kao radnica u tom sektoru, svoje poslove, svoja zaposlenja dobiva na temelju projekata. Oni se koji put realiziraju, a koji put bivaju odbačeni. U ovom slučaju, naša je radnica iz primjera na temelju projekta koji je osmislila dobila rezidenciju⁶, kojoj su u određenoj mjeri plaćeni ili sufinancirani obroci, dobila je honorar za posao u trajanju od godinu dana. Ili će ga tek dobiti⁷. Ona tih godinu dana točno zna svoj posao, iznos s kojim raspolaže, što od ranije ili što od honorara, i vremenski rok u kojem je njezino zaposlenje osigurano. Dakle, dok traje razvoj projekta koji je unaprijed definiran te odobren.

Dok traje njezino zaposlenje, ona mora razmišljati što će nakon tog projekta

³ Po direktivi nadnacionalnih institucija

⁴ Naime, oni se sustavno dovode u društvima/državama koje su nekada visko kotirali u zaštiti radnička prava

⁵ Fromm, E. 1980:108-109

⁶ Prostor u kojemu se sakupljaju radnici istoga područja, s ciljem realizacije projekta na temelju kojega su isti prostor dobili

⁷ Ili je ovdje ključno.

raditi, kakav će novi projekt složiti, te kako ga slagati dok radi što već radi kako se ne bi našla na ulici. Do problema dolazi na više razina i to za one koji su njen rad naručili ili odobrili financirati ali prvenstveno za nju samu. Ona, naime, ne može uložiti svu potrebnu energiju u trenutni projekt, već mora postati mikro - menadžerica te energije i ostati vremenski dislocirana između sadašnjeg i sljedećeg projekta u kojem se ponavlja ista anksioznost. Ova šablona serijske anksioznosti je jedini kontinuitet kojeg prekarni rad sa sobom nosi. Ona nema radno vrijeme, njeno vrijeme je radno. Prekarni rad je plinovitog stanja, on je duh kao i korporacija koju Deleuze opisuje u Postscriptumu uz Društva kontrole.⁸

2.3. PREKARNI RAD, INDIVIDUALIZACIJA, KAPITALIZAM I MERITOKRACIJA KAO UCJENA

U ovom ću poglavlju će govoriti o povezanosti meritokratske ideje sa kapitalizmom i ulozi prekarnoga rada u uspostavi takve ideologije.

Ideja meritokracije se temelji prvenstveno na činjenici da se svaki čin produktivnosti nagrađuje, shodno tome više truda (rada) uvjetuje bolju poziciju pojedinca unutar samoga društva. Jednostavnije rečeno vladavina po zaslugi. Po principu *Što posiješ to ćeš žeti*⁹ ili *dobro se dobrim vraća*¹⁰, meritokracija kao sustav vrijednosti idejno ima poveznice sa "zapadnom" kulturom. Ideju da ako se radi *dobro* za zajednicu bi se trebalo biti shodno nagrađen, će rijetko tko napasti. Takva ideja posjeduje utopističku notu gdje se ljudi unutar zajednice trude pomoći drugima, te će ih drugi zbog toga nagraditi. Savršeno društvo temeljeno na trudu, radu i razvitku zajednice.

Prvi problem koji se postavlja oko ovako naočigled *poštenog* sistema preraspodjele dobara se nalazi u pitanju: *Tko određuje merit?*

Naravno kako to inače biva do sada, oni koji su u poziciji moći. Od uspostavljanja slobodarske ideje republike i parlamentarizma kao metode koja će omogućit raspršivanje moći unutar društva i dovesti većini

⁸ Deluze, G. 1990:2

⁹ Stara narodna

¹⁰ Stara narodna

moćnost odluke o društveno relevantnim pitanjima, danas se nalazimo u pomalo drugačijoj situaciji.

Implementacija humanističkih ideja u društvene strukture koja je nastala u Europi nakon Drugog svjetskog rata, (naravno, ne samo kao posljedica šoka enormne destrukcije koja se odvila u Drugom svjetskom ratu, već i kao nastavak tradicije borbe pojedinaca za uspostavljanje ravnopravnijeg i pravednijeg društva) bila je uspješna u svojim počecima, no ubrzo je kapitalistički sustav našao odgovore na *preveliku* jednakost unutar novo uspostavljenog društva.

Ideja jednakih pozicija i univerzalnih prava počinje se sustavno napadati sedamdesetih i osamdesetih godina. Solidarnost se zamjenjuje kompeticijom, a kolektiv individuumom.

Sa jedne strane, deregulacija tržišta od strana *Zapadnih* država koja se na široka vrata predstavlja društvu u eri Reagan – Thatcher, olakšava uništavanje radničkih kolektiva i sindikata koji štite ravnopravne pozicije većine pojedinaca u društvu. Pojam kompeticije se počinje sve više cijeniti, pojam solidarnosti polagano se zamjenjuje pojmom kompeticije, jezikom kapitala.

Ujedno pozicija moći samih država slabi naspram takozvanog "Korporativnog svijeta" (tj. privatnog kapitala), kao posljedica deregulacija tržišta. Privatnim je entitetima omogućeno da skupe ogroman kapital i time šire svoj utjecaj i dalje, kroz raznorazne nelojalne metode uništavanja konkurencije i eventualnom monopolizacijom tržišta. Posljedično, danas smo u situaciji da privatni entiteti imaju više utjecaja i kapitala od većine država na svijetu.

S druge strane individualizacija društva počinje u zlatno ekonomsko doba SAD-a šezdesetih godina.¹¹ Nezadovoljstvo novih generacija (koje su iako živjele u ekonomski *dobrim* uvjetima) jednoličnošću *američkoga sna*¹², je bilo vrlo dobro iskorišteno od strane kapitalističkog sistema; bilo to strateški ili spontano prilagođavanje kapitalizma, pitanje je nekog drugog rada.

Ostaje činjenica da simbioza individualizacije psihe i kapitalizma postoji.

¹¹ Doba visokog ekonomskog booma SAD-a koji je uslijedio nakon Drugog svjetskog rata

¹² "Suburbia"

Hippie, *punk* i inie pokreta koji su prvenstveno predstavljali procvat kulture mladih, donekle i klasnu i inu "neopterećenost" i u konačnosti bunt nad status quo-om, kapitalizam je komodificirao, u suštini je iskoristio ljudsku potrebu za "*posebnošću*".

Upakirajući s time i osjećaj samoodgovornosti svakog pojedinca za svoj vlastit život, kolektiv više nije bio taj koji se brine o pojedincu, već je sav teret prebačen na samoga pojedinca. (Zanimljivo je za primijetiti da takav pristup unutar *evolucije* društva nije prisutan do pojave kapitalizma.

Dapače, izrazito je važna stavka bilo kojeg društva i njenoga opstojanja, upravo ta da se pojedinci unutar društva međusobno pomažu. Razvitak društva povijesno ovisi o tome koliko same njegove sastavnice međusobno surađuju.) Prebacivanje tereta na samoga pojedinca unutar *mainstream* kulture ide ruku uz ruku sa pojmom prekarnoga rada.

U svijetu u kojemu je moć u rukama privatnog sektora, individualizacija ljudskog iskustva dočekana je na široka vrata.

Pojednostavljeno rečeno, centri moći su uvelike u privatnom sektoru (koji ne mari na ništa osim profita, time se i ne suzdržava uporabom metoda koje će to postići), a države i njeni čelnici su uvelike uvjetovani lobističkim skupinama iz istog. Nakon postavljanja, možemo reći, jednog *neformalnog* sustava dominacije nad političkim i ekonomskim strukturama, ostalo je uspostaviti svakodnevnu prijetnju *preživljavanja* (temeljeno na zaslugama-zar ne). Čiji je ujedno cilj sprečavanja bilo kakvog prostora za nastanak otpora među onim slojevima društva koji bi mogli biti nekakva pokretačka snaga u radikalnim društveno ekonomskim promjenama.

Ukoliko se ne *ide pod ruku* dominantnom mišljenju koje kapital "gura", zasluge ne postoje, njih nema. Samo određena vrsta ponašanja se nagrađuje. Na prekarni se rad može gledati kao na jedan od glavnih mehanizma za uspostavljanje dominacije meritokratske-kapitalističke ideje u u suvremenoj kulturi.

Prekarni rad u tome smislu predstavlja efikasan mehanizam za konstantno provjeravanje *vrijednosti* svojih radnika. Ukoliko se podređuješ dominantnoj ideologiji mogućnost zaposlenja i (s time i *preživljavanja*), ona nikada neće bit dovedena u pitanje. Posao će uvijek čekati one koji slijepo slijede

naredbe svojih nadređenih, bez obzira na moguće posljedice određene vrsta ponašanja.

"An all-seeing guard would be in a central watchtower overlooking prisoners in their cells in a circular building. The guard could see them , but they could not see him. The guards power lay in the fact that the prisoners could not know whether or not he was watching, and so acted as if he was watching, out of fear. Bentham used the term "an architecture of choice", by which he meant that the authorities could induce the prisoners to behave in desired ways. The key point for Bentham was that the prisoner was given an appereance of choice. But if he did not make the right choice, which was to labour hard, he would be left to "languish on bad bread and drink his water, without a soul to speak to". And prisoners were to be isolated, to prevent them forming "a concert of minds". He realised, just as neo-liberals were to realise, that collective agency would jeopardise the panopticon project".¹³

U principu prekarni rad sa svojom konstantnom validacijom rada pojedinaca predstavlja svojevrsni panoptikon. Oni koji se pokoravaju bivaju nagrađeni (iako je u ovom slučaju nagrada sam život, što je formalno ljudsko pravo svakog pojedinca), a oni koji ne, ostaju sami sa sobom. Takav je sustav je samoregulirajući kao i zatvor jer su se prethodno izbacile ideje kolektivnog djelovanja iz kulture(individualizacijom) te uspostavljanje jednog centra moći koji nadzire ponašanje unutar zajednice – kapitala (omogućeno deregulacijom, liberalizacijom tržišta).

Postavlja se pitanje za pojedince unutar društva, kako se boriti protiv uspostavljenih *ideala* i ujedno omogućit samome sebi ugodno postojanje. Ujedno moći prehraniti se, imati krov nad glavom i ne bit stigmatiziran od strane sustava. Kako ukinuti prekarnost u svakodnevnom bivanju, dok se nalazimo u zatvoru, a pristup vodi i hrani ima samo čuvar kojega ne vidimo ? A *merit* postoji samo ako čuvari jesmo?

13 Standing, G. 2011:132-133

3. ŽIVOT KAO INTERMEZZO: IMA LI NEČEGA PRIVLAČNOG U PREKARNOM RADU I KOME(PREKARNI NOMAD)

“Putanja je uvijek između dvije točke, ali ono između je poprimilo svu konzistenciju te ima i vlastitu autonomiju i vlastito usmjerenje. Život nomada je "intermezzo.”¹⁴ - Deleuze, Guattari Tisuću platoa, str. 429

Prekarni rad je očito nesiguran, neizvjestan i preusmjeruje energije koje od strane radnika trebaju biti mikro - menadžerirane kako smo napomenuli, no i dalje je često prvi svjestan izbor mladog čovjeka koji tek ulazi u radne odnose i obavlja zadatke najčešće u umjetnosti ili u tehničkoj službi: filmski redatelji, dizajneri, inženjeri, programeri. Mirovina se čini kao prošlost, dugoročan plan uzaludan, a klasičan model nefunkcionirajuć. Osim toga, “prisila” na mijenjanje lokacije predstavlja ponekad i priliku za putovanjima, a putovanja su model izobrazbe koji funkcionira. Iznos novca koji je plaćen i koji je dovoljan za preživljavanje nekoliko narednih mjeseci je onaj koji se spremno prihvaća i na prvu izgleda obećavajuć, a ponekad i zahvalan s obzirom na količinu novaca koju bi u istom vremenskom intervalu mogli zaraditi da provedete iste sate neaktivnog sjedenja u uredu ili u izvršavanju birokratskih poslova - onih od kojih naizgled možete samo "zakržljavati" u vještini, a nikako napredovati.

Ono na što je prekarni nomad nepripremljen jest količina papira koja samo njega ipak dočekuje: niz obrazaca, formulara, projektnih dokumenata koje je dužan dostaviti, izrada portfolia, životopisa ili vlastite web stranice.

Prekarni nomad tako postaje privremeno uspješan ukoliko je marketinški stručnjak koji zastupa sebe sama, umjetnik raspodjele vremena i aktivan tražioc trendova i potreba i prilike za posao. Na prvu se i to učini uzbudljivo, kao da nestaju geografske granice i linija rasta ide samo uzvodno, no postoje prepreke od strane onih koji prekarni rad marketinški dotjeravaju i stvaraju “stručan” razgovor u kojem se prekarni nomad mora brzo snaći udovoljavajući svemu osim vlastitoj težnji za razvijanjem izazova za svoje vještine kako se ne bi našao, ukoliko si dobro utaba put, u stanju -

¹⁴ Deluze, G. i Guattari F. 2013:429

potpune apatije. Nedostatak izazova njegov rad čini dosadnim, a tada će se pokušati i preusmjeriti ili isprobati možda neku novu vještinu, ne bi li tamo naišao na manje fabriciranih, iskonstruiranih razgovora na koje mora pristati kako bi istovremeno izgledao kao član radnog društva i zadovoljan osvajač prostora u tom društvu. Traženje napuštenih prostora tada se može opet učiniti zanimljivim, no do kud? Iznova se nalaziti i u tome snalaziti. Rastavljati i sastavljati šablonu koju ili poznaješ pa “dobivaš” ili ne poznaješ pa “gubiš”. Važno je da namjestiš život - između.

Prekarni nomad prisiljen je ne misliti previše na sutra jer bi od toga naprosto poludio. Iako je obično u situaciji da je upravo to ludilo koje ga tjera naprijed.

Prekarijat je medijski već dobro sačekan, a nomad je tamo "*friziran*" kao prpošan, nezabrinut i “vječno mlad”. Iako je pristati na tu medijsku sliku i “razumno” si je objasniti kao - najbolju moguću. Medijski, slika prekarnog nomada je toliko dotjerana da bi bilo “bezumno” pomisliti kako postoji nešto bolje ili drugačije i čini se besmislenim tražiti nove obrasce poslovanja i predugim se čini traženje samoodrživog poslovnog modela za sebe. Ta već se prodaju tanki laptopi, digitalni notesi, multipraktični ruksaci. Izgleda kao lagano putovanje. Radnik putnik samo treba osmisliti što je to u njegovom putovanju autonomno i kamo će se usmjeriti. No, ne pronađe svaki konzistenciju. Jer pronaći konzistenciju značilo bi prestati biti prekarni radnik i postati - samoodrživ.

Suludo je pomisliti da možeš biti samoodrživ baš sam. Ipak, rivalstvo na koje je prekarni nomad natjeran odvlači ga od suradnje, odvlači ga od dijeljenja i on se odmiče sve dalje od pronalaska autonomije koja bi mu jamčila sigurnost. Prekarni nomad mora se postaviti između sadašnje i sljedeće pozicije uvijek sve bliže tome da potpuno ispadne iz nje. Ili odustaje i izabere stalno zaposlenje koje je jednom u milijun slučajeva “dream job” ali uvijek - služenje. Međutim, on može biti nomad koji situaciju maksimalno iskorištava: radim ono što volim u onoj mjeri u kojoj to znam, putujem, upoznajem nove ljude - potencijalne suradnike i planiram vlastiti samoodrživi model za budućnost. Upravo tu je privlačnost. Ideja da bi se u ovako raspršenom radništvu moglo pronaći - suradništvo. Točke

spajanja su beskrajne, a situacija nepredvidiva. No to nikako nije poruka koju mediji, investitori, poslovni anđeli ili institucionalizirani ulagači žele da prekarni nomad primi. Oni nastoje iz radne snage kao robe opljačkati vrijeme i uloženi trud; uvijek postoji onaj koji će manje naplatiti karticu teksta, a nije nužno manje sposoban ili manje - genije. U najmanju ruku, dobro je naučio prodavati - sebe. Možemo reći da postoje dva puta koja će prekarnoga radnika pretvoriti u onog koji sigurno zarađuje novac:

1) onaj koji je uvijek svjestan vlastitog potencijala, konzistentno radi na njemu i na stvaranju novih izazova za svoje vještine koje tako nagomilava, koliko-toliko je autonoman dok radi i ukoliko je sretan, u svojim putovanjima će naići na suradnike koji nadopunjavaju njegova znanja i organizacijske sposobnosti čime prestaje biti prekarni radnik te iznalazi vlastiti samoodrživi model (koji, organizacijski gledano, opet nosi svoje probleme). Ovaj primjer je pomalo mazohistički, ali usmjeren.

2) onaj koji će toliko dobro predstaviti svoje vještine tako da one uvijek postižu cijenu bez obzira na to koliko stvarno vrijede, i toliko dobro prodavati sebe, pretvarajući se tako u “brand” koji se kupuje što će mu omogućiti da bez puno napora dobiva nove klijente, odnosno idealno klijenti dolaze njemu, a on većinom replicira svoj rad jer je za njega pronašao šablonu koja funkcionira uz minimum napora. Čini se komotno, ali ovaj nomad je sluga pitch¹⁵-u koji je osmišljen i od kojeg se ne smije previše odstupati.

Promotrimo li situaciju kratko s psihološke perspektive, zanimljiv je Mihály Csíkszentmihályi, začetnik ideje flow-a odnosno usmjerenog i energiziranog fokusa u radu koji daje osjećaj ispunjenosti radniku. Csíkszentmihályi je primijetio to kako se količina novca plaćenog za rad povećava u vremenu, sreća radnika ne raste. Povezuje to s osjećajem brige, anksioznosti ili apatije koja ovisi o previsokom ili preniskom izazovu postavljenim pred čovjeka s određenim, uzmimo opet umjetničkim ili tehničkim pozivom ili usmjerenjem. Pomaknimo to do primjera filmskog redatelja koji je plaćen za projekt. Ako je malo vješt a filmski uradak kojeg treba snimiti neizazovan,

¹⁵ Slike koju prodaješ o sebi.

on pada u stanje apatije. Ukoliko je srednje vješt, a izazov srednje težak, u stanju je brige. Tek ukoliko je jako vješt, a izazov je visok, on ulazi u stanje flow-a: usmjerenog fokusa od kojeg se razvija i raste. Što nas dovodi do možda trećeg primjera prekarnog radnika koji se opravdano osjeća sigurnim;

3) onaj prekarni radnik koji je sretan u pronalasku dobrih izazova ili dobro smješten, pozicioniran, povezan (sretan možemo u rijetkim slučajevima izjednačiti s intuitivan, inspiriran). Ovaj primjer nalik je kocki.

Nijedan od tri primjera koje možemo zamisliti kao najbolji mogući ishod prekarnog rada nije direktna posljedica dobrog osmišljavanja privremenih poslova, freelancinga, outsourcinga, ugovora ili razmjena ili štoveć, već posljedica dobrog - nomadstva. U svakom slučaju dobrom nomadstvu predstoji mnogo - čekanja. Ili to ili hvatanje pustinjačke deve za glavu.

3.1."NESRETNi" PREKARNI NOMADI

Čekanje je, osim putovanja također visoko rangirana sposobnost koju prekarni nomadi nauče razvijati kroz godine. Strpljenje bi zapravo bio ispravniji termin. Naime, dio "nesretnijih" prekarnih nomada je u konstantnome čekanju. Ono se odnosi na odluke o eventualnom privremenom zaposlenju, na čekanje novca za svoj rad koji obično kasni s dospijecem, a to obično – je nužno redovito. A nisu svi u poziciji privilegije čekanja. Pa čak ni visoki honorari, koji su povremeno slučaj nisu nikakva garancija sigurnosti. Naime, tim se visokim honorarima mora upravljati na način koji omogućava život u razdobljima čekanja. "Nesretni" prekarni nomad, je svjestan svog prekarnog položaja, njemu je jasna pozicija nesigurnosti i ne zaštićenosti, no taj se strah, ili osjećaj potiskuje samo zavaravajućim mehanizmima - iluzijama kako je rad koji obavlja - ono što voli, te se to time "*ne smatra radom*", pa je tako i neisplata honorara u posljednjih šest mjeseci za obavljeni rad zapravo puno manje problematična. Dakle, "nesretni" prekarni nomad je svjestan svoga položaja kao prekarnog radnika, no pomiren s idejom kako je ljubav prema svome radu, gotovo pa gratifikacija samo po sebi. Daleko od toga da je lijepo raditi posao kojeg voliš, ali od nečega treba i živjeti; a ako se ne može živjeti od svoga rada –

nije li to pljačka?

4.POTREBA ZA OTPOROM: DRŽAVA I GRAĐANI

Pozicija u koje je dovedeno ili se dovelo radništvo današnjice je najblaže rečeno sramotna. Silina i razina nezainteresiranosti, ne-senzibilnosti pa čak i nemoći države u zaštiti radništva je devastirajuća. Ne bih se usudila reći da je država jedini krivac, ali svakako je posrednik između "korporacije" i radništva organiziranog u razno razne sindikate i onog ne organiziranog – "samo" radnog naroda; te prvenstveno izvršitelj svih korporativnih zahtjeva, ili preciznije rečeno diktata kapitala na zakonske okvire i mehanizme koji rad reguliraju, a na štetu radnika - naroda. Država se ponaša kao neprijatelj naroda u svakom slučaju. Politike država su ne samo promašene, već u potpunom neskladu sa interesima radništva. Dakle, građani - radnici koji plaćaju poreze kako bi održavali na životu čitavu državnu birokratsku mašineriju koja bi trebala biti tu, da štiti njihova prava (između ostalog) od iste bivaju izigrani.

Suludo je vjerovati kako će država, u ovoj fazi povijesti moći, odnosno biti u stanju donijeti regulative koje će radnike zaštititi. Čak ni samoproglašena ljevica nije u stanju oduprijeti se moći krupnog kapitala. Čak i takozvana prava ljevica nije u stanju prkositi tržišnim mehanizmima, zahtjevima tržišta, te potrebom za investicijama koje su imperativ u ovoj, današnjoj ekonomiji.

Potreba za investicijama koje će pokrenuti uništeno ili razoreno gospodarstvo, pogotovo u tranzicijskim¹⁶ zemljama poput Hrvatske, na primjer, je izrazito važan faktor kada pričamo o regulativama poput zakonskih okvira koji bi(ili su) osiguravali radničkih prava. Upravo je potreba za investicijama i invenstitorima bio glavni argument u smanjenju radničkih prava te privatizacijom koja je na ovom području u ratnom i poslijeratnom razdoblju dosegula svoj vrhunac. Ili se to samo mislilo. Ako država nije u stanju štiti vlastite građane, javnost, javne interese, javnim novcem građenu infrastrukturu, od vrtića, bolnica, zdravstva, škola, školstva, prirodnih resursa, cesta, vodoopskrbe, energetske resursa i infrastrukture, javne servise, javna poduzeća što od strateške, što od

¹⁶ Ne smijemo zaboraviti da je tranzicija stanje koje "nema kraja".

sekundarne ili simboličke vrijednosti za javnost, postavlja se pitanje zašto građani plaćaju porez? Plaćaju li građani porez koji će samo služiti kao poligon za kretanje funkcionera koje će se izmjenjivati, redati u ulogama čija je svrha daljnja preraspodjela nekada javnih dobara u privatne ruke, buržuje koji će sudjelovati u toj trgovinskoj razmjeni. Nije li logično postaviti pitanje podržava li radništvo u fazi apsolutne privatizacije javnoga, dakle komodifikacije svega, upravo to isto samim činom plaćanja poreza.

Podržava li radništvo egzekuciju vlastitih, ne lako stečenih prava.

U Komunističkom Manifestu, Marx i Engles proleterskim pokretom nazivaju pokret ogromne većine u koji je u interesu te većine, te u njemu vide snagu koja je u stanju u potpunosti promijeniti društvo.¹⁷ No čini se kako ta široka masa ne pokazuje tragove života, naime, jasno je da nema trunke otpora postojećem sustavu a da je masovniji od povremenih prosvjeda koji su uglavnom inspirirani nekom manjinskom interesu. Određenim regulativama. Dubioznim političkim agendama. Nikada izvrnutom društvenom sustavu. Zamislimo li se samo nad simbolikom koju donosi slika prosvjeda koji je po svemu sudeći trebao biti veći u Hrvatskoj, prosvjedu takozvanih *Blokiranih*. Naime tih je ljudi, s obzirom na broj stanovništva izrazito puno, pa se ipak na prosvjedu pojavilo svega tridesetak ljudi, a njihova je životna situacija gotovo ispod granice ljudskog digniteta. Oni rade, a ne primaju plaću, ili ne rade, ili su zaposleni kao prekarni radnici, ili rade za minimalac. Gdje su bili.

Dok je u razmaku od samo par dana, druga društvena skupina, također okupljena oko partikularnog interesa, u ovom slučaju problema sa kreditima u švicarskim francima, u puno boljoj životnoj situaciji i/ili poziciji (koja je za početak uopće bila kreditno sposobna), izrazila svoje nezadovoljstvo brojem od tridesetak tisuća ljudi, a njihova je brojka u odnosu na prethodno spomenute puno manja. Potonji su, naime, po svemu sudeći neadaptirani, nenaviknuti na beznade, a koje je izgleda stanje koje je pogodilo ostalu većinu. Ovaj je primjer naizgled irelevantan za pitanja o prekarnom radu, no iznimno je znakovit kao prikaz posrnulog, neangažiranog pitanja borbe za radnička, i prava uopće. Pitanja o otporu kao takvom.

Nema otpora radništva, ono je apatično, politički "izbjeglo". Dresirano da

17 Marx, K. i Engles, F. 2009:47

šuti i trpi. Sklono svakojakim diverzijama, što vlastitim, što serviranim. Kao što je Emma Goldman u Anarhizmu i drugim ogledima primjetila "*Sile koje su stoljećima porobljavale mase dobro su proučile njihovu psihologiju. One znaju da je narod općento poput djece čiji se očaj, tuga i suze mogu pretvoriti u sreću malom igračkom. I što je sjajnija igračka, što su boje veselije, više će se svidjeti djetetu-milijunskoj naciji.*"¹⁸

4.1.PROBLEMI U STARTU: "ADVOKATI" JAVNOG INTERESA U SLUŽBI PRIVATNOG – MEDIJSKI PREKARNI RADNICI

Novinari, i sami prekarni radnici, nekada smatrani "*četvrtom silom*", radnici medija koji se "*u idealu podrazumijeva kao korektivom državne vlasti*"¹⁹ su trebali biti prva linija obrane javnog interesa, i javnih dobara. Oni tu ulogu nisu ispunili, naprotiv, oni su u se često "*dobrovoljno uključivali u aktualno političku propagandu, sami od sebe*"²⁰ iz želje da i sami postanu dio establišmenta. Naravno, visokoku je ulogu odigrao i strah oko zaposlenja, i tu dolazimo do konflikta, pa kao što Hromadžić primjećuje, imamo ulogu mainstream novinara kao "*praktičnog kreatora i promotora hegemonijskog diskursa s jedne strane, .. dok s druge taj novinar istovremeno žrtva iste predatorske mašine koju sustavno održava na životu*"²¹ Postavlja se pitanje u kojemu je momentu njihova svijest kao radnika, ako je iste i kada i bilo, postala sklona pregovoru. Nije li novinar prije svega radnik, građanin, narod ili "pas čuvar" javnosti, čija je uloga upravo zaštita i informiranje iste javnosti o pitanjima od javnoga interesa. Kao što Živković ističe "*masovni mediji su velikim dijelom preuzeli funkciju političkog pasiviziranja radništva, uljepšavanja publiciteta svojih političkih pokrovitelja i borbe za profit nekolicine vlasnika i oglašivača.*"²² Dakle, upravo suprotno nekim temeljnim postulatima novinarskog poziva, odnosno profesije i u konačnici pozicije vlastitog iskustva rada i radništva. Tim više što je taj rad prekarni. Hromadžić izdvaja problem što "*permanentne profesionalne, socijalne i egzistencijalne ranjivosti medijskih radnika čini idealne preduvjete za sustavnu (samo)cenzuru u relaciji spram ekonomskih i političkih interesa*

18 Goldman, E 2001:106

19 Vukić, L. 2013 Portal Djeca Medija

20 Luketić, K. 2012:20

21 Hromadžić, H. 2012:30

22 Živković, M. 2012:22

vlasnika i njihovih poslovnih partnera"²³ No ta autocenzura, kao što je već napomenuto, upravo dopušta tu razinu ucjene kojoj je medijski radnik, novinar, te u konačnosti i bilo koji drugi radnik podvrgnut.

Prekarnost novinara, medijskih radnika nije i ne može biti opravdanje za kroničan nedostatak bavljenja sadržajima od javnog interesa, onog "realno javnog" i potkopavanje uopće mogućnosti da do javnosti dođu informacije koje su prijeko potrebne kako bi se ista probudila iz "*mokrih snova*" o boljem sutra, koje nikako neće doći bez angažmana same javnosti.

Nadalje, "*Ukoliko bi novinarska struka iznašla načine za (re)artikulaciju široke palete pitanja socijalno-razrednog boja, istovremeno bi započela i bitku za poboljšanje egzistencijalnih uvjeta vlastitog klasnog položaja, ali i profesionalnog digniteta struke od ogromnog javnog značaja.*"²⁴ No to također, djeluje skroz nestvarno i nemoguće, mediji su se izgubili u ulozi konstantnog pregovaranja sa pozicijama moći s jedne strane i prikazom dogovorenog javnosti. Medijski su radnici u šizofrenoj poziciji u kojoj potkopavaju vlastite interese - u službi vlastitog interesa. "*Građanima se tako sa stranica novina preporučuje privatno organizirano i privatno plaćeno zdravstvo i obrazovanje, povlačenje države iz upravljanja zajedničkim dobrima poput voda, šuma i cesta te prestanak članstva u sindikatu. TV-program, pa i onaj "javni", poziva na rezove svega i svačega pa i tog istog javnog TV-programa.*"²⁵ Nije li to apsurdno.

Fromm kaže kako zapravo ne postoji otvoreni autoritet koji nas zastrašuje, no kako nama upravlja strah "*anonimnog autoriteta konformizma*"²⁶ kako se mi nikome ne potčinjavamo osobno, ne ulazimo u konflikte s autoritetom, već nemamo vlastitih stavova, gotovo da nemamo vlastitu individualnost i osjećaj vlastitoga jastva²⁷. Ova Frommova misao bi mogla sumirati ono što se desilo medijskim radnicima, a potom i ostatku radništva koje je diglo ruke od borbe za sebe i svoja prava.

Način na kojeg mediji sudjeluju u prikazu, artikuliranju sadržaja javnog interesa, interesa radništva je postao gotovo "perverznan"; naime, za početak, uopće prikaz radničke problematike u potpunosti izostaje u javnom prostoru, a kada dođe do istoga, on dolazi ili prekasno ili biva stavljen u

23 Hromadžić, H. 2012:30

24 *idem*

25 Živković, M. 2012:22

26 Fromm, E. 1980:115

27 *idem*

posve drugi plan; ili, kao što je detektirao Živković da se svijet rada u medijima prešućuje *"sve dok ne postane pasivnim dijelom tabloidnog skandala i metom aktivnog političkog napada."*²⁸ Važni su socijalni pokreti, gibanja divno izignorirani, ismijavani, ili bi naprosto doživjeli medijski linč koji bi zatim kružno prošao u red ismijavanja i ignoriranja. Također, *"kada radničko gibanje učini presudni pokret prema kontroli poduzeća, strategije medijske marginalizacije ustupaju mjesto frontalnom napadu."*²⁹ To je ta razina radničke solidarnosti! *Ako i kada sindikat ustane iz podređene pozicije prizivanja "socijalnog patnerstva" i skrušenih molbi da se "sjedne za stol" – odmah kreće raketiranje izravno iz medijskog polit-biroa. Nazovemo li se "stožerom za obranu poduzeća", zapriječimo li tijelima privatizacijski ili stečajni pristup do radnih mjesta – bit će odaslana medijska direktiva koja ne isključuje ni upotrebu izravne sile."*³⁰

Medijski su zato "fetiši" uvijek popularne diverzije koje urgirajući na pažnju pučanstva, zaista i uspiju postati "kolektivni fetiši" i time dominantne teme svakodnevnice, što u samim medijima, što u životima publike. Novim se, starim otuđenima, kroz prvenstveno *"medije kao ideološke aparate"*³¹ gura novi, stari, vječni neprijatelj. Kradljivac radnih mjesta i krivac svih zala - stranac. U razvijenijim, bogatijim ekonomijama je to imigrant (sada dio prekarijata) u tranzitnim, posrnulim ekonomijama imigranata i nema baš, pa ulogu stranca igra bilo koja skupina koja je manjinska. *"Informativni aparat putem štampe, radija, televizije servira građanima svakodnevne doze nacionalizma, šovinizma, liberalizma, moralizma"*³² Primjeri su prebrojni, i obično se "aktiviraju" u vrijeme kada bi se trebalo urgirati na pažnju oko puno bitnijih tema, kao na primjer zakona koje se u takvim razdobljima obično donose. Koliko važnosti za javnost, cjeloukupnu javnost ima jedna inicijativa *U ime obitelji*, a koliku ima novi *Zakon o radu*. O čemu je bilo javne rasprave, o čemu se gotovo godinu dana, ako ne i više konstantno pisalo, snimalo, izvještavalo. O Zakonu o radu nije. Tek kad je novi Zakon o radu izglasan u Saboru, mediji su na isti reagirali kao da je možda riječ o čemu bitnome. Te još jednom dokazali kako su mediji, "četvrta sila", ujedno i neprijatelj radništva i vlastiti neprijatelj, odnosno neprijatelji sebe u vidu svoje radne

28 Živković, M. 2012:22

29 Živković, M. 2012:27

30 *idem*

31 Althusser, L. 1971:9

32 Althusser, L. 1971:16

pozicije." *Selekcijsku logiku šutnje medija koji mrze radnike može prekinuti samo paradoksalni poriv da ih vole nekom posebnom vrstom tabloidne empatije*"³³. I to obično, empatije prema sebi samima.

4.2. "VANJSKI NEPRIJATELJI" EUROPSKOG RADNIŠTVA

Kao što sam već spomenula, stranci su uvijek dobra diverzija od realnih, stvarnih pitanja koja tište radništvo. Najnoviji "uzrok svih problema" su ono što mediji nazivaju "valom imigranata"

Posljedično Arapskom proljeću iz 2011. godine koje uzrokovalo destabilizaciju Sjeverno-Afričke regije i Bliskog Istoka, pod maskom ostvarivanja demokratičnijeg društva, a zapravo u službi ostvarivanja geopolitičke nadmoći nad tim područjem od strane *Zapadnih* sila, stvorila se nova kriza, trenutačno najaktualnija. Takozvana "Imigrantska kriza". Ta kriza nije samo posljedica zadnjih vojnih intervencija *Zapadnih* sila iz 2011. godine već je i posljedica i invazija na Afganistan, Irak, te prijašnjih i sadašnjih takozvanih mirovnih misija po Africi. Sustavno vojno i industrijsko preuzimanje tih prostora, te bacanje postojećih struktura na tim područjima u apsolutni kaos, rezultiralo je migracijama izbjeglica, ratom pogođenog stanovništva u smjeru Europe. Te migracije nisu ni u čemu posebne osim što su kao i one koje su im prethodile, posljedica raznih političko-gospodarskih interesa od početka kolonizacije tih prostora, pa nadalje.

*"Od početka izbijanja izbjegličke krize, koja je rezultat ratova vođenih u Siriji i Iraku, mediji su strahovito brzo posegnuli za spektakularizacijom te situacije; gotovo paparacijevskim praćenjem i izvještavanjem o svakom pokretu izbjeglica, razvili su jedan poprilično groteskni i antagonistički prikaz istih."*³⁴

U Europi se od 2008. godine i Velike Krize pojavljuje rast nezaposlenosti, razlika između bogatijih i siromašnih raste, propadanje banaka, tvrtki, srozavanje radničkih prava. Nemogućnost Europske Unije da se uhvati u koštac sa problemima koji su ostali nakon krize, je dovelo do toga da se i dan danas nakon sedam godina vuku isti problemi. Najkorektnije bi bilo

³³ *idem*

³⁴ Stefanović, N. 2015:5

reći, da se posljedice krize i dalje jako vidljive i kraj se još ne nazire. Uz sve to tendencija ka nacionalizmu i fašizmu rapidno raste u europskim društvima, posljedično drastičnom smanjenju kvalitete života." *Strah od druge vjere, rase, nacije, narodnosti je također simptom dugotrajne ekonomske krize koja pogađa Europsku uniju, čiji stanovnici uživaju sve manja radničkih prava i koji strahuju od gubitka posla(ako ga imaju). Ksenofobne reakcije na izbjeglice su na taj način svojevrsni trzaji nemoćnoga radništva.*"³⁵

Taj isti nacionalizam je i prije trenutačne "imigrantske krize" bio usmjeren prema imigrantima koji su se već tada nalazili u Europi. Nesigurnost nije više samo uvjetovana manjkom radničkih prava, nesigurnijim zaposlenjem, manjim beneficijama; ona sada postaje i nešto sto nam "dolazi izvana". Unutarnja destabilizacija je učinila svoje, vrijeme je da se stvori vanjska prijetnja. Imigranti. I stvorena je.

Realnost je daleko od onoga sto nam se prezentira. Gledajući određene brojke ispada da imigranti ne predstavljaju toliku prijetnju, kao što se predstavlja. No brojke nisu ni bitne. Bitno je ono što se ovime izbjegava. "Ne radi se tu niti o etici niti o cinizmu; osiromašena i bespomoćna, armija viška rada neće se prikazivati bez empatije" ,iako je u ovom konkretnom slučaju bilo svega i svačega "ali se o uzrocima njezinog "stanja" opet neće objaviti niti riječi.""³⁶

Ono što je posebno zanimljivo jest način na koji *mainstream* mediji (to jest Vladajuće strukture) prezentiraju trenutačnu izbjegličku krizu. Sustavno se insistira na nadolazećoj *prijetnji*, te ispada da na području Europske Unije uopće više ne postoji problema osim onih vanjskih. Predstavlja se ne samo kao nadolazeći *kulturni* šok već kao egzistencijalna prijetnja za radnike diljem Europe. Prebacujući fokus sa postojećih problema unutar same strukture na vanjske, postavljaju se temelji za još dodatniju fašizaciju društva i smanjivanje prava i kvalitete života radnika unutar Europe. Bez obzira na podrijetlo. Strah je vrag³⁷ ili kao što bi rekla Goldman, "Kakva čudna posljedica da domoljublje pretvara misleće biće u odani stroj.""³⁸

35 Stefanović, N. 2015:6

36 Živković, M. 2012:27

37 Stara narodna

38 Goldman, E 2001:109

“The real political task in a society such as ours is to criticize the workings of institutions that appear to be both neutral and independent, to criticize and attack them in such a manner that the political violence that has always exercised itself obscurely through them will be unmasked, so that one can fight against them.”³⁹

4.3. ILUZIJE O OTPORU

Na koji se način uopće može promišljati o otporu, kada nam praksa pokazuje kako radnici rade bez plaće, rade pognutih glava odlaze na posao, nezaposleni šute, i trpe ekonomsko nasilje. Sustavno se, također, stvaraju tenzije među radništvom privatnog i javnog sektora te se na taj način dodatno raspršuje mogućnost solidarnosti. Prekarni radnici su u još lošijoj poziciji, oni su i dislocirani, i uvjetovani egzistencijom, ne svi, no više su u stanju funkcionirati si kao međusobna konkurencija nego kao drugovi u borbi za prava, pravednije društvo. U konačnici i pravedniji ekonomski sustav. Ono što Marx i Engles nazivaju Lumpenproletarijatom, nije izraz koji bi se mogao "nakačiti" na prekarne radnike, ali im je pozicija takva da će iz egzistencijalne uvjetovanosti i eventualnim nedostakom solidarnosti, što je priča oko medijskih prekarnih radnika *"radije dati pokupiti za reakcionarna rovarjenja"*⁴⁰.

Radnik zaposlen na određeno vrijeme, dakle prekarni radnik niti ima, niti, uvjetno rečeno, može imati bilo kakvu profesionalnu samosvijest, pa dakle ni jasni klasni identitet, iako ima bljeskova. Problem je se ne može stvoriti kritična masa istih na jednom mjestu i za duže vrijeme. Sindikalna i radnička borba tako ostaje bez ikakve šanse, u praktičnom smislu neostvariva. Pojednostavljeno, svi zaposleni na određeno vrijeme su, po prirodi stvari, u poziciji lumpen-proletera, sa svim posljedicama. Obična i davno otkrivena i opisana društvena zakonitost tj. neminovnost. Otpor mogu vršiti ljudi koji rad ne žele, ili rad imaju prilike izbjegavati. Ili eventualno strašno bijesna masa, koja će se konačno solidarizirati, no ona mora uključivati kompletnost potlačenih. *"Čovjek je svuda u lancima i njegovi*

39 Foucault, M. i Chomsky, N. 1971

40 Marx, K. i Engles, F. 2009:46

*lanci neće biti slomljeni dok on ne bude osjećao da je ponižavajuće biti rob,
bilo pojedincu, bilo državi"*⁴¹

41 Fromm, E. 1980:273

5. ZAKLJUČAK

*"U Marxovom sistemu otuđenjem se naziva ono čovjekovo stanje u kojemu njegova vlastita djeltnost postaje njemu otuđena sila, koja stoji iznad i protiv njega, umjesto da njom gospodari"*⁴²

Možemo li pretpostavi kako je naše trenutno stanje u povijesti, zapravo stanje potpune otuđenosti? Kao stvarnost prekarnih radnika i stanje onih koji nisu klasno svjesni. Koji ne shvaćaju da *"kapitalizam potplaćuje one koje želi uništiti"*⁴³ A cijena rada je u konstantnom padu.

Borba za prava prekarnih radnika, nužno podrazumijeva kompletno radništvo, i privatnog i javnog sektora. Radnička je borba nužnost koja se ponovno (iako zapravo nikada nije nestala) vratila na scenu kao takva. Poanta je da se osvijesti pozicija u strukturi i razvija model solidarnosti, koji je godinama, sustavno uništavam i čije je uništenje dovelo do razjedinjenosti koja je dopustila kapitalizmu da *"zajaše"* na osjećaju kompeticije, straha i beznađa do koje ne-kooperacija među ljudstvom vodi. *"Solidarnost nije samo zadatak, to je zadovoljstvo i najbolja garancija sigurnosti"*⁴⁴ U jedinstvu je snaga⁴⁵, a za jedinstvo je potreban cilj. Nadajmo se da će cilj biti ispravno lociran. *"Cilj povijesti je popuno rađanje čovjeka, njegova popuna humanizacija."*⁴⁶

42 Fromm, E 1980:131

43 Goldman, E. 2001:112

44 Fromm, E 1980:302

45 Stara drugarska.

46 Fromm, E 1980:229

6.LITERATURA

- Althusser, L. 1971., 1971., *Ideologija i ideološki aparati države*, dostupno na <http://gerusija.com/downloads/Ideologija%20i%20ideoloski%20aparati%20drzave.pdf> pristupljeno 16.9.2015.
- Deluze, G. 1990., *Postscriptum uz Društva kontrole*
- Deluze, G. ; Guattari, F. 2013., *Kapitalizam i shizofrenija 2, Tisuću platoa.*, Zagreb:Sandorf&Mizantrop
- Foucault, M. i Chomsky, N. 1971., *Human Nature: Justice versus Power Noam Chomsky debates with Michel Foucault*, dostupno na <http://www.chomsky.info/debates/1971xxxx.htm> pristupljeno 16.9.2015
- Fromm, E. 1980., *Zdravo Društvo*, Beograd:Izdavačka radna organizacija RAD
- Goldman, E. 2001., *Anarhizam i drugi ogledi.*, Zagreb: DAF, Biblioteka Ni dieu ni maitre
- Hromadžić, H. 2012.. *Mediji, kultura spektakla i novinski prekarijat.*, Zarez, xiv / 337, str.30
- Löwith, K 1988., *Marx: rad kao samootuđenje čoveka u jednom ne sasvim vlastitom svetu*, dostupno na <http://www.csi-platforma.org/sites/csi-platforma.org/files/tekstovi/loewith-karl-marx.pdf> pristupljeno 16.9. 2015.
- Luketić, K. 2012., *Mediji u medijskom performansu.*, Zarez, xiv / 337, str.20
- Marx, K.; Engles, F. 2009., *Komunistčki manifest*, Beograd: Centar za libeterske studije
- Standing, G. 2011., *The Precariat-The new dangerous class.*, London: Bloomsbury Academic
- Stefanović, N. 2015., *Slika i prikaz izbjeglica u medijima, mitovi o ugrozi "našega"* Rijeka: Sveučilište u Rijeci
- Vukić, L. 2013., *Novinari -četvrta vlast, sedma sila?*, dostupno na <http://www.djecamedija.org/?p=2868> pristupljeno 16.9.2015
- Živković, M. 2012., *Mediji koji mrze radnike* Zarez, xiv / 337, str. 22. / str. 27.